

МАЛЬСЬКИЙ М. М.,
кандидат юридичних наук,
адвокат

УДК 347.9

ФОРМИ ТА ВИДИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОНАВЧОГО ПРОЦЕСУ

У статті проаналізовано зміст іноземного елемента у виконавчому процесі, визначено форми взаємодії національного права з іноземним правом в транснаціональному виконавчому процесі, проаналізовано законодавство, що регулює такий виконавчий процес. В статті розглянуто основні форми виконавчого процесу, ускладненого іноземним елементом, виокремлено види таких форм, класифікуючи їх за певними критеріями. На підставі проведеного в статті аналізу інститутів транснаціонального виконавчого провадження було надано оцінку місцю транснаціонального виконавчого процесу в правовій системі загалом та у виконавчому процесі зокрема, зроблено висновок, що транснаціональний виконавчий процес є окремою підгалуззю виконавчого процесу.

Ключові слова: транснаціональний виконавчий процес, міжнародний цивільний процес, правовідносини з іноземним елементом, виконавчий процес, форми та інститути транснаціонального виконавчого процесу.

В статье проанализировано содержание иностранного элемента в исполнительном процессе, определены формы взаимодействия национального права с иностранным правом в транснациональном исполнительном процессе, проанализировано законодательство, регулирующее такой исполнительный процесс. В статье рассмотрены основные формы исполнительного процесса, осложненного иностранным элементом, выделены виды таких форм; проведена их классификация по определенным критериям. На основании проведенного в статье анализа институтов транснационального исполнительного производства была дана оценка месту транснационального исполнительного процесса в правовой системе в целом и в исполнительном процессе в частности, на основании чего был сделан вывод, что транснациональный исполнительный процесс является отдельной подотраслью исполнительного процесса.

Ключевые слова: транснациональный исполнительный процесс, международный гражданский процесс, правоотношения с иностранным элементом, исполнительный процесс, формы и виды транснационального исполнительного процесса.

This article is devoted to the analysis of the essence of foreign element in the enforcement process, determining the forms of interaction of national law and foreign law in transnational enforcement process and analysis of respective legislation governing such enforcement process. The article also covers analysis of major forms of enforcement process complicated with foreign element as well as classification of respective forms upon certain criteria. Upon completed research of transnational enforcement process's institutes we came to conclusion that transnational enforcement process is as separate sub branch of law in system of enforcement process in particular and national legal system in general.

Key words: transnational enforcement process, international civil procedure, legal relations with a foreign element, enforcement process, forms and institutes of transnational enforcement process.

Вступ. Дослідження тонкощів правового регулювання окремих категорій суспільних відносин з іноземним елементом привертає загострену наукову увагу та інтерес. Особливо це стосується системи координат динамічно прогресуючого транснаціонального економічного співробітництва, спровокованого стрімким розвитком з плином часу торгівлі, пришвидшенням мобільності капіталу, міграційними процесами та глобалізацією. Нещодавня світова економічна криза, наклавши свій автентичний відбиток на численні приватноправові та публічно-правові процеси сучасності, не оминула стороною і стала рушійною силою для подальшого становлення виконавчого процесу, адже кількість невиконаних чи неналежно виконаних зобов'язань у різних сферах зростає, як і релевантна кількість виконавчих проваджень. Роль виконавчого процесу перебуває у триваючій стадії подальшої кристалізації свого значення у якості наріжного каменя елемента системи державного гарантування реалізації шляху захисту порушеного права.

У процесі виникнення, зміни і припинення суспільних відносин у різноманітних сферах життя за участю суб'єктів права різних країн досить часто виникають суперечки, рішення прийняті за результатами розгляду яких виконуються в Україні, відносно громадян України або ж відносно самої держави Україна. Інколи в процесі здійснення виконавчих дій по виконанню тих чи інших виконавчих документів відповідні правовідносини ускладнюються іноземним елементом, що також наділяє такі відносини відповідними особливостями. Виконавчий процес із виконання судових рішень та інших виконавчих документів, винесених за наслідками розгляду таких спорів, часто наділений певними особливостями та формує спеціальний режим регулювання, пов'язаний з іноземним елементом, що присутній в таких правовідносинах.

Постановка завдання. Сукупність зазначених вище суспільних відносин потребує не лише удосконалення їх нормативно-правового регулювання, а, насамперед, надання їм належної наукової оцінки, визначення їх місця в системі права шляхом аналізу їх форм та видів форм.

У цій статті, як і у суміжних роботах цього напрямку дослідження, ми пропонуємо визначити виконавчий процес, що ускладнений іноземним елементом, як «транснаціональний виконавчий процес». Транснаціональність виконавчого процесу, ускладненого іноземним елементом, полягає в тому, що фактичний склад правовідносин, що мають місце у такому виконавчому процесі, виходить за межі певного звичного правопорядку, тобто за межі юрисдикції тієї чи іншої держави.

Так, на даний час не лише транснаціональний виконавчий процес не виділено в окрему галузь, але й ведуться дискусії щодо місця самого виконавчого процесу, в системі права України.

В українській правовій доктрині існує кілька концепцій щодо визначення місця виконавчого процесу. Так, В.В. Комаров і В.В. Баранкова [1, с. 940], Л.Г. Талан [2, с. 101], К.В. Бернатович [3, с. 141] є прихильниками віднесення виконавчого провадження до цивільного процесу як остаточної стадії судового процесу; М.Й. Штефан визначає виконавче провадження як адміністративний процесуально-правовий засіб, який забезпечує примусове виконання рішень судових і несудових органів, тим самим реалізує захист суб'єктивних прав громадян та організацій [4, с. 8]. Погоджуємось з Ю.В. Білосовим [5, с. 14] та Р.О. Ляшенком [6, с. 32], які виділяють виконавчий процес як самостійну галузь права. Такої концепції дотримуються у своїх працях російські вчені М.К. Юков [7], В.А. Гурєєв, В.В. Грушнін [8] і Ю.А. Свірін [9].

Але у сучасній правовій науці та юридичній практиці практично не приділяється уваги транснаціональному виконавчому процесу, що не узгоджується з процесами перебудови правової системи України і збільшення участі іноземного елемента в суспільних правовідносинах. Враховувати слід і те, що сам виконавчий процес, як потенційно чи відносно самостійна галузь права в Україні, і сама почала свій динамічний розвиток зовсім нещодавно, фактично з часу створення державної виконавчої служби.

Результати дослідження. Транснаціональний виконавчий процес поєднує в собі як елементи виконавчого процесу, так і елементи міжнародного приватного права та публічно-правових правовідносин, що об'єднані однією особливістю – іноземним елементом. Елементи виконавчого процесу носять процесуальний характер, а елементи міжнародного приватного права – цивільно-правовий, в той же час транснаціональний виконавчий процес є сукупністю процесуальних правових норм та правових інститутів, якому притаманний імперативний метод регулювання. Беручи до уваги особливості його правового регулювання та юридичну природу транснаціонального виконавчого процесу, яка поєднує в собі публічно-правові та приватноправові відносини, а також правові інститути, з якого останній складається, вважаємо, що транснаціональний виконавчий процес слід виділити в окрему підгалузь права.

Питання щодо особливостей здійснення виконавчих дій у правовідносинах, ускладнених іноземним елементом, є актуальним, але недостатньо висвітленим в правовій науці, хоча і часто постає в юридичній практиці, а отже потребує додаткового наукового дослідження.

Зокрема, до незначного числа науковців, що висвітлювали дану тематику належить Д.Г. Глушкова, яка у своїй статті «Виконання рішень юрисдикційних органів України щодо іноземних суб'єктів – резидентів України», зазначаючи про актуальність і проблемність цієї тематики, також звертає увагу на те, що застосування положень Закону України «Про виконавче провадження» щодо іноземних суб'єктів у практиці виконання може мати ряд проблем [10, с. 146].

Дослідження форм та видів виконавчого процесу, ускладненого іноземним елементом, тобто транснаціонального виконавчого процесу, є необхідним для визначення особливостей та проблем, які виникають при здійсненні виконавчих дій, ускладнених іноземним елементом, що сприятиме пошуку способів вирішення таких недоліків та усунення правових прогалин, шляхом удосконалення чинного законодавства, що регулює такі правовідносини, а також виокремлення місця транснаціонального виконавчого процесу в системі права.

Виокремлення та класифікація форм та видів виконавчого процесу, ускладненого іноземним елементом, є можливим шляхом аналізу відповідних теоретичних праць та правових норм, що стосуються міжнародного приватного та публічного права, здійснення виконавчого процесу в Україні, а також дослідження та аналізу правозастосовної практики в цій сфері.

У цій статті зупинимося на деяких особливостях здійснення виконавчих дій у правовідносинах, ускладнених іноземним елементом, а також формах та видах транснаціонального виконавчого процесу. Оскільки кожна із зазначених нижче форм виконавчого провадження за участі іноземного елемента потребує детального аналізу, який важко окреслити в межах однієї статті, ми розглянемо загальні характеристики кожного елемента, шляхом їх класифікації та поділу на види на підставі запропонованих нами критеріїв.

Перш ніж перейти до розгляду деяких з цих проблем, з'ясуємо зміст поняття іноземного елемента та його можливі форми саме у виконавчому процесі.

Закон України «Про міжнародне приватне право» визначає іноземний елемент як ознаку, яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються цим Законом, виявляється в одній або кількох з таких форм:

- хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою;
- об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави;
- юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави [11].

Як зазначає з цього приводу В.Л. Чубарев, правовідношення стає міжнародним внаслідок вторгнення в нього іноземного елемента, внаслідок чого таке правовідношення отримує зв'язок з іншим правопорядком, юрисдикцією іншої держави, в результаті чого щонайменше два правопорядки одночасно претендують на врегулювання одного фактичного правовідношення [12, с. 10].

Таким чином, певна норма чи сукупність норм національного права взаємодіє із певною нормою чи сукупністю норм права іншої юрисдикції з приводу регулювання певних правовідносин, в яких присутній іноземний елемент. Оскільки транснаціональний виконавчий процес тісно пов'язаний з міжнародним приватним правом, то правовідносинам, що виникають в такому виконавчому процесі, характерні ті ж особливості, що і формам міжнародного приватного права.

В правовій науці виділяють такі особливості форм міжнародного права, як подвійність форм правового регулювання, що знаходить своє вираження у існуванні внутрішньодержавного і міжнародного рівнів регулювання одних і тих самих відносин; формою міжнародного приватного права може виступати не тільки національне законодавство України (внутрішньодержавне і міжнародне), а й внутрішнє право інших країн [13, с. 22].

В правовій думці, зокрема у роботах О.Г. Єгорової, виділено наступні нормативні форми взаємодії національного права з іноземними елементами: визнання іноземного елемента національним правом; «привласнення» національним правом іноземного регулятивного простору; компроміс національного та іноземного права в регулюванні суспільних відносин [14, с. 223].

Пропонується провести нову категоризацію форм взаємодії саме національного права з іноземним правом в процесі регулювання правовідносин, ускладнених іноземним елементом. Виокремлення форм взаємодії з нормами іноземного права, а не з самим іноземним елементом, на противагу тому, що було проведено попередньо названим автором, вважаємо більш доцільним в контексті даної статті, зважаючи, що сам іноземний елемент є лише ознакою правовідносин, а не їх змістом чи нормою.

Так, формами взаємодії національного права з іноземним правом в процесі регулювання правовідносин, ускладнених іноземним елементом, є: застосування національного права; застосування права іншої держави, колізія з нормами якого виникає; або застосування норм міжнародних договорів.

Хоча міжнародні договори, учасником яких є Україна, і становлять частину законодавства України, але ми виділяємо їх в окрему категорію саме у зв'язку з їх спеціальним статусом, наданим Конституцією України, що виявляється у їх вищій юридичній силі над рештою національного законодавства.

В залежності від змісту норм національного права та права іноземної держави, а також від змісту міжнародних договорів, членами яких є обидві юрисдикції та суті правовідносин, що підлягають регулюванню, національне право взаємодіє з правом іншої юрисдикції у відповідності до зазначених нормативних форм.

При цьому у транснаціональному виконавчому процесі така взаємодія залишається доволі проблемною, оскільки здійснення її у формі застосування права іншої держави не завжди можлива у випадку здійснення виконавчих дій на території України, так як виконавчий процес, як і цивільний процес чи будь-яка інша процесуальна галузь права, носить імперативний характер, отже дозволяє правозастосовним органам здійснювати дії лише у визначених законом рамках, відповідно до повноважень та у спосіб, що визначені спеціальними галузевими нормативно-правовими актами.

Таким чином, у правовідносинах, що виникають у транснаціональному виконавчому процесі, формою взаємодії національного права з іноземним правом при здійсненні виконавчих дій на території України, зазвичай, є лише застосування національного права.

Джерела правового регулювання участі іноземного елемента у судовому та виконавчому процесі України поділяються на дві групи: національне законодавство та міжнародні договори, в яких бере участь Україна.

До основних національних нормативно-правових актів, що регулюють участь іноземного елемента у виконавчому процесі, належать такі загальні акти, як Конституція України, Цивільний процесуальний кодекс України, Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», Закон України «Про міжнародні договори України»; та спеціальні закони та нормативно-правові акти, як Закон України «Про виконавче провадження», Закон України «Про міжнародне приватне право», Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», Інструкція з організації примусового виконання рішень, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 № 512/5.

Так, стаття 80 Закону України «Про виконавче провадження» встановлює загальні засади виконання рішень щодо іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб. Зокрема ч. 1 цієї статті передбачає, що під час виконання рішень щодо іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб, які проживають (перебувають) чи зареєстровані на території України або мають на території України власне майно, яким володіють самостійно або разом з іншими особами, застосовуються положення цього Закону [15]. Таким чином, для іноземних осіб встановлено національний правовий режим.

До міжнародних угод, якими врегульовано правила міжнародного цивільного процесу, належать двосторонні та багатосторонні договори, підписані Україною, та угоди колишнього СРСР, які зберігають юридичну силу для України, зокрема Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20 травня 1980 року, Конвенція ООН з визнання та приведення у виконання іноземних арбітражних рішень від 10 червня 1958 року (Нью-Йоркська конвенція 1958 р.) та Конвенція про вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами (Вашингтонська конвенція 1965 р.), Конвенція ООН про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання від 23.11.2007.

В розумінні виконавчого процесу іноземний елемент, відповідно, може бути представлений в наступних формах (інститутах):

1) участі у виконавчому провадженні хоча би однієї особи, яка є громадянином України, яка проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою;

2) необхідністю здійснення виконавчих дій, повністю або частково, за кордоном у зв'язку з тим, що об'єкт, щодо якого слід здійснити виконавчі дії (наприклад, майно боржника), знаходиться на території іноземної держави;

3) здійснення виконавчого провадження щодо рішень судів чи інших юрисдикційних органів, винесених в іноземній державі;

4) виконання рішень міжнародних судових та несудових інституцій, компетенція яких визнана Україною, винесених щодо України, в тому числі на користь України та проти України.

Останній із наведених вище інститутів транснаціонального виконавчого процесу потребує окремого наукового дослідження, оскільки дана форма виконавчого провадження носить публічно-правовий характер. Таким чином, оскільки ряд аспектів правового регулювання даного інституту є відмінним від трьох інших та потребує окремого аналізу, в даній статті не проводитиметься його висвітлення та дослідження.

Визначивши форми, в яких іноземний елемент може бути представлений в рамках виконавчого процесу, можливим є класифікація таких форм на певні види за наступними критеріями.

За виконавчим документом, на підставі якого здійснюється відкриття виконавчого провадження, що має ознаки транснаціонального, можна виокремити наступні види провадження:

- транснаціональне виконавче провадження, відкрите на підставі судового рішення/ухвали/постанови;
- транснаціональне виконавче провадження, відкрите на підставі виконавчого напису нотаріуса;
- транснаціональне виконавче провадження, відкрите на підставі постанови органів (посадових осіб), уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення;
- транснаціональне виконавче провадження, відкрите на підставі посвідчення комісій по трудових спорах, що видаються на підставі відповідних рішень таких комісій;
- транснаціональне виконавче провадження, відкрите на підставі рішення інших органів державної влади, якщо їх виконання за законом покладено на державну виконавчу службу;
- транснаціональне виконавче провадження, відкрите на підставі рішення Європейського суду з прав людини з урахуванням особливостей, передбачених Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Транснаціональне виконавче провадження, відкрите на підставі судового рішення, в свою чергу, можливо класифікувати на виконавче провадження, відкрите на підставі виконавчого документу на виконання:

- судового рішення національного суду загальної юрисдикції;
- судового рішення іноземного суду загальної юрисдикції;
- рішення третейського суду;
- рішення міжнародного арбітражного суду;
- рішення міжнародної судової інстанції, винесене щодо України в порядку, визначеному міжнародними договорами, членом яких є Україна.

За суб'єктом, за участю якого здійснюється виконавче провадження, що має ознаки транснаціонального, можна виокремити наступні види провадження:

- транснаціональне виконавче провадження, що здійснюється за участі громадянина України, який проживає за межами України;
- транснаціональне виконавче провадження, що здійснюється за участі іноземця/особи без громадянства, яке, в свою чергу, можливо класифікувати на виконавче провадження, що здійснюється за участі іноземця/особи без громадянства:
 - що не проживає та не знаходиться на території України;
 - що проживає в Україні на підставі відповідного дозволу (посвідки на постійне або тимчасове проживання);
 - що знаходиться в Україні на підставі візи або з інших правових підстав, окрім відповідного дозволу (посвідки на постійне або тимчасове проживання);
 - що проживає або знаходиться на території України без належних правових підстав.
- транснаціональне виконавче провадження, що здійснюється за участі іноземної юридичної особи;
- транснаціональне виконавче провадження, що здійснюється за участі української юридичної особи, місце знаходження майна якої за кордоном, або акціонери (учасники) якої знаходяться за межами України;
- транснаціональне виконавче провадження, що здійснюється за участі держави України та іноземних суб'єктів.

За **місцем знаходження майна**, щодо якого здійснюється виконавче провадження, що має ознаки транснаціонального, можна виокремити наступні види провадження:

- транснаціональне виконавче провадження, що здійснюється щодо майна, що знаходиться на території України;
- транснаціональне виконавче провадження, що здійснюється щодо майна, що знаходиться за межами України:

- щодо майна, місце знаходження якого за кордоном відомо;
- щодо майна, місце знаходження якого за кордоном невідомо;
- транснаціональне виконавче провадження, що здійснюється щодо майна, що знаходиться в двох і більше юрисдикціях.

За **місцем вчинення виконавчих дій**, що мають ознаки транснаціональних, можна виокремити наступні види провадження:

- транснаціональне та виконавче провадження, що здійснюються повністю на території України;
- транснаціональне виконавче провадження, виконавчі дії в якому здійснюються частково за кордоном;
- транснаціональне виконавче провадження, виконавчі дії в якому здійснюються повністю за кордоном.

За **місцем винесення рішення чи іншого документу, на підставі якого видано виконавчий документ** та здійснюється виконавче провадження, що має ознаки транснаціонального, можна виокремити наступні види провадження:

- транснаціональне виконавче провадження, що здійснюється на підставі рішення чи іншого документу, виданого в Україні відповідними уповноваженими органами, на підставі якого здійснюється виконавче провадження;
- транснаціональне виконавче провадження, що здійснюється на підставі рішення чи іншого документу, виданого за межами території України, що визнаний і підлягає приведенню до виконання в Україні.

За **типом правовідносин між сторонами виконавчого провадження**, що має ознаки транснаціонального, можна виокремити наступні види провадження:

- транснаціональне виконавче провадження публічно-правового характеру (за рішеннями, винесеними міжнародними судами та інституціями щодо України, які створені на підставі багатосторонніх договорів, в тому числі й рішення Європейського Суду з прав людини (ECHR), Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних спорів (ICSID));
- транснаціональне виконавче провадження приватноправового характеру, де сторонами виконавчого провадження є фізичні та/або юридичні особи, або держава Україна чи інша держава як суб'єкт приватного права.

Наведена вище категоризація та класифікація форм транснаціонального виконавчого процесу є результатом аналізу законодавства та узагальнення правозастосовної практики, вона, звісно, є досить умовною і може бути розширена, скорочена чи доповнена новими формами та видами. Та така класифікація є необхідною задля виокремлення та дослідження правозастосовних проблем та законодавчих прогалин, які виникають та існують в транснаціональному виконавчому процесі, а також з метою більш глибокого вивчення самого транснаціонального виконавчого процесу як підгалузі виконавчого процесу.

Висновки. Завдяки виділенню форм транснаціонального виконавчого провадження та визначенню видів таких форм, можливим стало зробити висновок про багатогранність і однорідність правовідносин, що виникають в такому виконавчому процесі. Кожна із відповідних форм транснаціонального виконавчого процесу є його окремим інститутом, тобто відокремленою групою правових норм, що регулюють однорідні суспільні відносини, що виникають у виконавчому процесі, і що пов'язані однією особливістю – іноземним елементом. Враховуючи виділення таких інститутів транснаціонального виконавчого процесу, можливо зробити висновок про місце такого процесу як в системі права загалом, так і в окремій галузі виконавчого процесу зокрема.

Беручи до уваги складність та особливості правового регулювання транснаціонального виконавчого процесу, а також його змісту як системи однорідних предметно пов'язаних інститутів галузі виконавчого процесу, у транснаціональному виконавчому процесі повинне бути виділено окреме місце для підгалузі виконавчого процесу в національній правовій системі.

Список використаних джерел:

1. Комаров В.В. Курс цивільного процесу : підручник / [В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.] ; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.
2. Талан Л. Виконавче провадження в структурі цивілістичного процесу // Вісник Академії правових наук України : збірник наукових праць / Президія Академії правових наук України. – Харків, 2009. – № 2 (57). – С. 96–103. – ISSN 1993-0909.
3. Бернатович К. Виконавче провадження як завершальна стадія судового процесу / К.В. Бернатович // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2010. – №4. – С. 137–142.
4. Штефан М.Й. Виконання судових рішень / Штефан М.Й., Омельченко М.П., Штефан С.М. – Київ : Юрінком Інтер, 2001. – 12 с. (3).
5. Білоусов Ю.В. Виконавче провадження : навч. посіб. / Юрій Валерійович Білоусов. – К. : Прецедент, 2005. – 192 с.
6. Ляшенко Р.О. Приведення судових рішень у цивільних справах до примусового виконання : дис. ... кандидата юр. наук : 12.00.03 / Ляшенко Руслан Олегович – К., 2013. – 199 с.
7. Юков М.К. Самостоятельность норм, регулирующих исполнительное производство / М.К. Юков // Проблемы совершенствования ГПК РСФСР. – 1975. – С. 91–97.
8. Гуреев В.А. Исполнительное производство : підруч. / Гуреев В.А., Грущин В.В. – Москва : Ескімо, 2009. – 352 с.
9. Свирич Ю.А. Исполнительное производство и трансгрессия исполнительного права : монографія / Свирич Юрий. – «Оверлей», «Астра-Полиграфия», 2009. – 130.
10. Глушкова Д.Г. Виконання рішень юрисдикційних органів України щодо іноземних суб'єктів-резидентів України / Д.Г. Глушкова // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 146–151 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2011-3/11gdgcu.pdf>.
11. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 № 2709-IV// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 32, ст.422.
12. Чубарев В.Л., Міжнародне приватне право : навчальний посібник. – К. Атіка, 2006 р. – 608 с.
13. Міжнародне приватне право : навч. посібник за редакцією В.М. Гайворонського, В.П. Жушмана – К. : Юрінком Інтер, 2007 – 368 с.
14. Єгорова О.Г. //Іноземний елемент і національне право: форми нормативної взаємодії // Юридичний журнал «Право України»/Випуск 3-4/2013. – С. 223–234.
15. Закон України «Про виконавче провадження» від 21.04.1999 № 606-XIV// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 24, ст.207.

